մասնիկից, թերաքանչելը պիսի առաղջ մնայ, որ ամբողջ մարմնին էլ առաղջ լինի...

Կոսմոպոլիտիզմեն ուսումը անբասականին է անհասական սկզբից։

Ընդհանուր մարդկութեան երկանութիւնը աչքի առաջն ունենալով, կոսմոպոլիտ դարձուսում է իր նպատակին, գուցե զոլով իր դաստարակութիւնների մէջ ազգութեան սկզբից, նա հայում է մարդկութեան վրա ազդութեան կէտից։

Բրնին որքան կը բարձանան կոսմոպոլիտները ամէն ազգութեան մէջ, այնքան կը զգալի եւ ամբողջ մարդկութիւնը։

ՆԵՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Հայոց թատրոնը Թիֆլիսում տես տարից աւելի գոյութիւն ունենալց յետոյ, մինչեւ պիսի հասնի այն եզրակացութեանը, որ նրա գոյութիւնը աւելորդ է մեր մարդկային պահանջների համար։ Ինչո՞ւ համեմատ։

Բայց պետանենդիս մենք տեսնում ենք մի շատ անմիխիթար երեւոյթ։ Վերջին ժամանակ Հայոց թատրոնի ներկայացումներին շատ սակաւ հանդիսականներ են լինում, և որպէս լսում ենք ներկայացողները երբեք այսքան վիճաս կրած չեն, որքան այժմ։ Թէպէտ մենք այս երեւոյթը Ժողովրդի տառապութեան,—ասել կարելուն, որովհետեւ մեր ժողովուրդը սաստիկ զբաղած է Թատրոնը, նա ստիպեց պիտի ցոյց տար այդ տառապութիւնը։

Ժողովուրդը սիրում է միշտ նորութիւն։ Բազմին ժամանակները Հայոց բեմը ինչն էր ներկայացնում։ Փոքրիկ նորութիւն էր ներկայացնում։ Հրաշք չէ՞ ինչ էին ներկայացնում՝ «Հուշանիկ» «Արշակ բ»։ Թէ ուրիշ բան։ Այժմ ժողովրդի թէ մեծարանք զարգացաս, թէ արշեսական պիտոյքները ընդարձակվեցան։

Ժողովուրդը տեսաւ բեմի վրա Պէտրոն, Հարութիւնները և այլ դրան մոտիկ, ծանօթ, իրական կեանքից վերցուած տիպերին...նա ծիծաղեց, ծափահարեց կենդանի, ծանօթի, սրտին մոտիկ տիպերին, երեւոյթներին և կեանքին բեմի վրա։ Մինչեւ որան կարող են Արշակները և Հուշանիկները նոյն տպաւորութիւնը ունենալ։

Հշմարիտ է որ մեր դերասանական խումբը զոռիկի ջանք է գործ դնում և թարգմանական պիեսներ տալ, բայց չէ կարելի ասել որ թարգմանութիւնների ընտրութիւնը միշտ ազնիւ է լինում։

Ինչպէս չը համարել Շիլլերի «Բանդարնը» տեսնոց պիեսայի թարգմանութիւն մեր լեզվով և նրան մեր բեմի վրա ներկայացնելու։ Բայց մի և նոյն ժամանակ ցաւելով պիտի ասենք որ այդ տեսակ բարձր արվեստական գրվածները բեմի վրա մեր հասարակութիւնը չէ գնահատում։

Եթէ Շիլլերի ու Հիկսպիրի գրվածները մինչեւ անգամ Ռուսաստանի մայրաքաղաքների բեմի վրա ներկայացում ժամանակ, ժողովուրդը դարձեալ քիչ է լինում, թէեւ ժողովուրդը առաւել զարգացած է, քան մեր մերը,—ուրի՞ մեզ որ մեզանում նրանք ազնդվիին։ Բայց ռուսաստանում։ Մենք յայտնում ենք մեր կասարեալ համակրութիւնը այդ տեսակ թարգմանութիւններին, և համոզված ենք, որ նրանց ներկայացնելով աւելի հմնդիսականներ կունենան մեր գերասանները քան թէ հայ տարեգական պիեսները և կամ միշտ մի և նոյն ֆարզեկիները, ինչպէս «Պառաւներուն խրատ» և այլն։

Ճանկալի կը լիներ որ մեր գերասանները, տարվա այն ամիսներին, երբ չենք ներկայացնում, աշխատեին թարգմանել կամ թարգմանել տալ եւրոպական և ռուս բեկվերատուրից այնպիսի պիեսները, որը երանց ժամանակից բարձրագոյնութեամբ բնդհանուր կրթություն ունեն և կարող են վիրաբերել առհասարակ ամէն մարդկային հասարակութեան որ ազգութեան և պատկանը նա

ՆԱՄԱԿ ԴՈՒՐԱՑՈՒ

Անցեալները «Մշակի» 2-դ համարին մէջ Ջ...ց Ս...ի ճանապարհորդութեան նկատմամբ մի նոր տեղեկութիւն էր տպուած։ Շնորհ «Մեղրոնի» զրուած մի նամակ այդ մասին բացատրութիւն կպահանջէր։ Իսկ այդ մասին իմ վարքուս ունեցած տեղեկութիւնը յայտնելու, ասելիք ունեցայ։

1867 և 68 թուականներին Երեւանայ Հոգեւոր դպրոցումն պատուիրեան և ուշադրարժեան գասատու էի։ Ա.ոգ քաղաքի կիսմեն ինձ վնասոց։ Թիֆլիսեցի խորհրդով Վայոց Ձորի (այժմ Դարեկիսկիի) Հանքային ջրերը գնալի, ուր ամ մամանակ մնալէն յետ. Նոյն գասատու Մալիշևա գիւղի 8էր Ա...ի տանը տիր մնացի, որպ որդին Երեւանայ Հ. զարդի աշակերտ էր։ Միւս տարին արձակուրդի ժամանակ նորէն գասատեցայ 8էր գոլորեն ջանք է գործ դնում և թարգմանական պիեսներ տալ, բայց չէ կարելի ասել որ թարգմանութիւնների ընտրութիւնը միշտ ազնիւ է լինում։

Այս այցելութիւնները ինձ վայոց Ձորի հետ լաւ ծանօթացրին, որուն վրա ասա ուզղակի խօսելը մեր նպատակէն դուրս է։ Նա իր մէջ 35 Հայ գիւղեր ունի, որոնց երկուսա կամ երեքը բընդիներեր են, իսկ մնացորդը Պարսկաստանից եկած գաղթականներից են։ Նոցա կենաց ամէն կողմերը թշուառութեան մէջ կլոգան։ Ա.ինու ամէն բան նահապետական ժամանակներին հիսանին։ Ուրիշ բաների հետ նոցա հովիտներն ալ Հայ քահանայի յատուկ եղած գրութեան մէջ են։

Ամէն փոքր է չատ ընթերցաղը Հային ծանօթի կլինի անուշա Պետրոս Պատպահանը Սեպտ մեր մանանեանալ Հայը, որ երբեմն եղած է մոլորվ Վայոց Ձորին, ուր իր բոլոր գոնուած ժամանակը տեսած է հինգ վեց տարի։ Նա ոգով գասակ չունէր։ Նորան ազիկը սուտունցած է Ալիքսան Ազա Բաթպահանցի հետ, որ Ալիքսանդրապոլու նշանաւոր գերդասաններից մէկն է։ Այս սուտութիւնեան ժամանակ, Նորան եղբայր Ցովհաննէս Բաթպահանցը, 19 կամ 20 տարեկան հասակաւ, գասաւական զարգացումը իւր ուսումն, և եթէ մեսալ չեմ ս. Պապանենանցից հարէրն լեզուն սովորելով առանձին կերպով պատրաստվում էր բարձրագոյն զարգացմանը։ Աշակերտի հնց այս միջոցներին Նորա հայրը, հանդուցեալ Ցակոբ Ազա Բաթպահանցը, իր խնամի պ. Պապաթանցից սատցաւ մի նամակ, որուն մէջ ուրիշ խօսքերի հետ նա ասում էր թէ՝ «Ես տղայ զատկ չունեմ, զրկիր Ցովհաննէսին ինձ մօտ, նա՝ կլինի իմ որդին և ես զուցէ ջեղնից աւաւել հետ կերպով կասաց-նորդում Նորան դէպի բարձրագոյն զարգացում։ Այս հրաւերքէն երկու կամ երեք ամիս յետոյ պ. Բաթպահանցը Վայոց Ձորումն էր։

Հենց այս ժամանակներին Ս. Ջ...ցը հիւր եղաւ հայոցդի սատիճանաւոր և բոլոր Երեւանայ նահանգին յայտնի Ոլբիոց բեկի 1) ամարանոցին, ուսկից նա մի մէտարդի մեռանմա մի նամակ զրրեկց Գրեգիշքենց (որ սա հասարակ գասաւակ կառուսարդայց ընտանիքան տեղին է) Պապաթանցի վրա և խնդրեց որ նա իւր որդեկրց Բ. Բաթպահանցին զրկէ Ոլբիոց բեկի ամարանոցը։ Մի ուրիշ նամակաս Ս...ը մի և նոյն ժամանակին հրաւիրեց 8էր Ա...ի 8էր Ա...ի քահանայից, որոնք ի հարկէ նրան վարդուց ծանօթ կը լինէին։

Այս անցքէն երեք կամ չորս օր յետոյ հրատարակած անձնիքը Ս. Ջ...ցի մասն էին։ Այսպէս նա խնդրեց պ. Բ. Բաթպահանցին իրան յա-

1) Վայոց Ձորի հիւսիսային կողմումն է Գեղամայ ծովին մերձ եղած նշանաւոր ամարանոցները, ուր ամէն տարի մեծ բազմութիւն են հաւաքվում հրանց անասունների։ Այստեղ է և Ոլբիոց բեկի ամարանոցը, որ նշանաւոր Գանձակ հայրենի պիւղի երեւելի գերդասաններից մէկն է։

ու ընկնինք անելով նեիչար զորքը, բայց թոյլ գտնուցայ։ և չը կարողացաս գլուխ բերել երկրորդը։ Իւր ազգի մէջ Սուլթան Մահմատը ոչ մի մարդ չը գտաւ, որ օգնել և առաջնորդել կարողանար նորան այդ նորաձեւութեանց մէջ։ գժուար է երեւակայել, որքան սոսորեն էր արեւելքում կրթութեան պատիճանը. ասելիք, որ գրել կարող գիտէ, արդէն ուսումնական էր համարվում, բարձր պաշտօնեաների մեծ մասը իւրեանց նամակները ուրիշներին էին կարդալ տալիս. բայսանելին միայն այն մարդիկը էին կարդում, որոնք Եւրոպայում էին սատցել իրանց կրթութիւնը, գրքա սպաղայում մեծ նշանակութիւն կատանան։ Սուլթան Մահմատը ցանեց այդ սերմերը, բայց Նորան վիճակած չէր քաղել նոցա պտուղները։ Մեռած էր տրեսին գլխել օտարազգիների գործակցութեանը, բայց Ցաճկասատանում ամէն բան կասկածելի է, թէեւ որ օտարներին է առաջ գալիս։ Ցաճկիկ կարող է ընդունել Եւրոպայոց գերազանցութիւնը գիտութեան, հարստութեան, զօրութեան կոչնանէ, բայց թէ մի Եւրոպայի կարող է հասատաս ճարուել տաքիկին, նա այդ երբէք ըստանկ կարող չէ։ Կրթիչ է սրա պատճառը. իսկ հետեւանքը այն է՝ որ Եւրոպայիներից նոքա միայն մեռնում են Ցաճկասատանում, որոնք յանձն են առնում հնարաւորելի ամէն տեսակ անպատուութեանց. և սասիկիները Եւրոպայիներից Ցաճկայում են ընտանեաց մեծ մասին միայն գասաւակարգերի խարեբներին, որոնց համար Բերայի և Գալատիայի թաղերը ուտեսնց երկիր է։

Երբոր Պետրոս մեծն նորաձեւութիւնները մտցնելու ձեռնարկեց եղաւ, Եւրոպայում ոչ ոք չգիտէր թէ ինչ է անցնում Ռուսաստանում, հետեւանքները միայն ցոյց տուին այդ ձեռնարկման նշանակութիւնը, այդ վիճակի մէջ չէր Ցաճկասատանը։ Ոչ ոք չէր կարող գուշակել թէ ինչ ազդեցութիւն կունենան Ռուսաստանի գաղղիական հոգեւոր գրքերը։

Այս այցելութիւնները ինձ վայոց Ձորի հետ լաւ ծանօթացրին, որուն վրա ասա ուզղակի խօսելը մեր նպատակէն դուրս է։ Նա իր մէջ 35 Հայ գիւղեր ունի, որոնց երկուսա կամ երեքը բընդիներեր են, իսկ մնացորդը Պարսկաստանից եկած գաղթականներից են։ Նոցա կենաց ամէն կողմերը թշուառութեան մէջ կլոգան։ Ա.ինու ամէն բան նահապետական ժամանակներին հիսանին։ Ուրիշ բաների հետ նոցա հովիտներն ալ Հայ քահանայի յատուկ եղած գրութեան մէջ են։

Ամէն փոքր է չատ ընթերցաղը Հային ծանօթի կլինի անուշա Պետրոս Պատպահանը Սեպտ մեր մանանեանալ Հայը, որ երբեմն եղած է մոլորվ Վայոց Ձորին, ուր իր բոլոր գոնուած ժամանակը տեսած է հինգ վեց տարի։ Նա ոգով գասակ չունէր։ Նորան ազիկը սուտունցած է Ալիքսան Ազա Բաթպահանցի հետ, որ Ալիքսանդրապոլու նշանաւոր գերդասաններից մէկն է։ Այս սուտութիւնեան ժամանակ, Նորան եղբայր Ցովհաննէս Բաթպահանցը, 19 կամ 20 տարեկան հասակաւ, գասաւական զարգացումը իւր ուսումն, և եթէ մեսալ չեմ ս. Պապանենանցից հարէրն լեզուն սովորելով առանձին կերպով պատրաստվում էր բարձրագոյն զարգացմանը։ Աշակերտի հնց այս միջոցներին Նորա հայրը, հանդուցեալ Ցակոբ Ազա Բաթպահանցը, իր խնամի պ. Պապաթանցից սատցաւ մի նամակ, որուն մէջ ուրիշ խօսքերի հետ նա ասում էր թէ՝ «Ես տղայ զատկ չունեմ, զրկիր Ցովհաննէսին ինձ մօտ, նա՝ կլինի իմ որդին և ես զուցէ ջեղնից աւաւել հետ կերպով կասաց-նորդում Նորան դէպի բարձրագոյն զարգացում։ Այս հրաւերքէն երկու կամ երեք ամիս յետոյ պ. Բաթպահանցը Վայոց Ձորումն էր։

Հենց այս ժամանակներին Ս. Ջ...ցը հիւր եղաւ հայոցդի սատիճանաւոր և բոլոր Երեւանայ նահանգին յայտնի Ոլբիոց բեկի 1) ամարանոցին, ուսկից նա մի մէտարդի մեռանմա մի նամակ զրրեկց Գրեգիշքենց (որ սա հասարակ գասաւակ կառուսարդայց ընտանիքան տեղին է) Պապաթանցի վրա և խնդրեց որ նա իւր որդեկրց Բ. Բաթպահանցին զրկէ Ոլբիոց բեկի ամարանոցը։ Մի ուրիշ նամակաս Ս...ը մի և նոյն ժամանակին հրաւիրեց 8էր Ա...ի 8էր Ա...ի քահանայից, որոնք ի հարկէ նրան վարդուց ծանօթ կը լինէին։

Այս անցքէն երեք կամ չորս օր յետոյ հրատարակած անձնիքը Ս. Ջ...ցի մասն էին։ Այսպէս նա խնդրեց պ. Բ. Բաթպահանցին իրան յա-

1) Վայոց Ձորի հիւսիսային կողմումն է Գեղամայ ծովին մերձ եղած նշանաւոր ամարանոցները, ուր ամէն տարի մեծ բազմութիւն են հաւաքվում հրանց անասունների։ Այստեղ է և Ոլբիոց բեկի ամարանոցը, որ նշանաւոր Գանձակ հայրենի պիւղի երեւելի գերդասաններից մէկն է։

տաքիկ ոճերով՝ չբնականել վայոց Ձորի նախնեաց հետ յիշատակարանը, նկարագրել, գրածը կարգի դնել և ի փարձ այս ուշասատանց խոստացաս. Նորան իր Ցաճասով զրկել բարձրագոյն զարգաց։ Իսկ պ. Բ. Բաթպահանցը, իր ցանկութեան մասին կատարումն այս կէտին մէջ պետեսելով թերդունց Ջ...ցի առաջարկութիւնը։ Իսկ քահանայից, Ս. ...ը ինքզինց, կամ ուրիշ լաւ է սակ հրամայեց մանցալ պ. Բ. Բաթպահանցի հետ և օգնել նորան գրեանց կարգաւոր գրասարանց մէջ—ասելանա գրութեանց կարգաւոր գրասարանց (որուն մէջ երկու. քահանայքն ալ խիստ փարձ էին) ասելն մի մէջասակարանի գրաբար պատմասան ուսանդրութեանց սասրարդեւսն և ճանապարհներին առաջնորդ լինելուն մէջ, իրրև իրանց երկրումն։

Ուրեղին ասելով, նոյն իսկ Պատպահանցն քիչ օգուտ չրերից այս ձեռնարկութեանը, որուն վրա Ս. Ջ...ցը էր հիւրերին ճանապարհ զցելու առանձին յանձնարարական նամակներ էր գրած։ Նա նշանակից չորս ֆնատ մինչեւ զորքի վերջն այդ երեք անձանց հետ մանցալու։ Ամատ վանուց Թաղարդաց Լիրիմերը, որոնք փարձերու տալ ծանկանան էին, նա ինքը իր բանած մանկիների հետ բաց արաւ և ինքն սատրարդեց նորանց։ Իսկ Ինչ որ վերաբերում էր այս ճանապարհորդութեան ծախսին, գա ամենքին հասկանալի է։ Ամենկոգքն մոլորվի մարդիքն էին։

Այս թէ ոմքեր են եղած վայոց Ձորի ճանապարհորդքը։

Արդ՝ չնայելով բանի այս խոյութեան, չնայելով որ Ս. Ջ...ցի ոգի վայոց Ձորի հողին անգամ չդպչելուն. նա՝ ասում է «այս ինչ տեղ այսպէս երեսիս վերա անկաց լաց էլայ. այն ինչտեղ այնպէս արեցի և այլն»։ Ցանկան մեր պատմագիր երկու անգամ երկու՝ չորս լինելուն պէս է։ Մեր պատմագիր այդան ճանքաւ է, որ ոչ թէ 10 կամ 20 մարդիք, այլ ամբողջ գասաւակ վկայվում է։ Ամէն օտար մարդ ազնաւի ասերաբերկրի մէջի մամ կանգնելիս կլսէ. ամէն անց ու գարձ անոցից, մինչեւ անգամ Թարքից, որ իրան լիքուսա ասում է «Ագան դրանց ասիցն ալ Մաղաթով Մոլորվի որդին Մալիշևի Տէրտէրների տեսա գրասգնին տերտիքեան համար»։

Քահանայքը ճանապարհորդութեան տարուելէն յետս մի գիրք ընծայ ասացան, իսկ Ցաճանչնէս Բաթպահանցը դեռ սպասում է համարատան գնալու։

Յակոբ Կարապետեանց

ՆԵՐԻՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

Փոքրաքայի Գէլասոր վարչութեան պ. կառավարչը (նայանիի գրանվանց ուսրարվեռնս) յուսիսի 13-ից կրնդունի ինդրատուներից կ՝օգնում ցարեքարեքի օրերը առաւօտեան 9 մասից։

* * *

Խասաւ-Իւրթի գրում են մեզ՝ մեր Խասաւ-Իւրթը գրեթէ գիպ է և ոչ թէ հայոց այլ

աքաղաքում են այդ բոլոր գասաւակներից, որոնք նոցա էին պատկանում։ Ասորիքը՝ Ասանա և Կիլիսու կզրին, որին տիրեցին 55 յարձակումներից և 70 հազար մահմեդական զոհեցուց յետոյ, ասանց կրու